

РАМАН СКІРМУНТ (1868–1939) ЯК ЛІДЭР БЕЛАРУСКАГА РУХУ (САКАВІК-МАЙ 1917 г.)*

Лютаўская рэвалюцыя 1917 г. ператварыла Расею ў адну з найбольш свабодных краінаў Еўропы. Між іншым упершыню з'явілася магчымасць легалізацыі нацыянальных рухаў і адкрытай палітычнай дзейнасці дзеля інтарэсаў уласнай нацыі. У выніку пераменаў у авангардзе беларускага руху на ўсход ад лініі фронту апынуўся Менскі аддзел Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны, кіраўніком якога ў канцы студзеня 1917 г. быў абраны Раман Скірмунт.

Актыўнасць гэтага Аддзелу, які з канца лютага ператварыўся ў часовы Беларускі нацыянальны камітэт, моцна паспрыяла росту аўтарытэту Рамана Скірмунта як беларускага палітыка. Невыпадкова на менскім сакавіцкім з'ездзе беларускіх партый і арганізацый ён быў абраны сябрам Беларускага нацыянальнага камітэту, які ўзначальваў да канца мая 1917 г.

Гэта быў перыяд, калі на чале беларускага руху знаходзіўся чалавек, які не меў нічога агульнага з Беларускай сацыялістычнай Грамадой і быў вядомы ў грамадстве як краёвец, кансерватар і праціўнік радыкальнай аграрнай рэформы.

Чаму так здарылася? Што было характэрна для дзейнасці Рамана Скірмунта як лідэра беларускага руху? Пра які асабісты ўнёсак гэтага палітыка-краёўца ў беларускую справу можна казаць?

Раман Аляксандравіч Скірмунт нарадзіўся ў маёнтку Парэчча на Піншчыне ў красавіку 1868 г. Доўгі час займаўся гаспадарчымі справамі маёнтку, прамысловасць якога складала гонар усёй Менскай губ. Грамадская дзейнасць пачалася з выдання ў Львове двух брашур – «Nowe hasła w sprawie odrodzenia narodowości litewskiej» (1904) і «Głos przeszłości i potrzeba chwili» (1905). У гэтых публікацыях Раман Скірмунт сфармуляваў асновы г. зв. «краёвай ідэі» ў яе кансерватыўным варыянце.

* Друкуецца ўпершыню.

Краёвая ідэя грунтвалася на палітычным разуменні нацыі, дзе галоўным крытэрыем нацыянальнай прыналежнасці абвешчаўся патрыятызм. Насуперак дамінуючым у рэгіёне этнакультурным нацыянальным рухам краёўцы высунулі канцэпцыю «нацыі літвінаў», якая ўключала ўсе карэнныя народы «гістарычнай Літвы» (палякаў, літоўцаў, беларусаў, а таксама звычайна габрэяў) і ўсе існуючыя сацыяльныя групы. Прыналежнасць да гэтай нацыі вызначалася выключна патрыятызмам «грамадзяніна Краю». Краёўцы трактавалі «гістарычную Літву» як суб'ект гісторыі і імкнуліся зрабіць яе суб'ектам палітыкі¹.

Палітычная дзейнасць Р. Скірмунта распачалася ў 1906 г., калі ён быў абраны дэпутатам Дзяржаўнай Думы ад Менскай губ. У 1907 г. палітык ініцыяваў стварэнне «Краёвай партыі Літвы і Беларусі» як міжпартыйнага аб'яднання літоўскіх і беларускіх палякаў, беларусаў і літоўцаў. Ідэя пацярпела няўдачу, аднак ён не адмовіўся ад намеру прыцягнуць беларускіх адраджэнцаў да супрацы з краёўцамі. Вядомыя ягонаў кантакты з «нашаніўцамі», якія адбываліся пры пасрэдніцтве княгіні Марыі Магдалены Радзівіл.

Напрыканцы 1916 г. буйны памешчык і прадпрымальнік з Палесся, кіраўнік Губернскай харчовай камісіі, фактычны Упаўнаважаны Асобнай нарады па харчовых мерапрыемствах у Менскай губ. і віцэ-старшыня Менскага сельскагаспадарчага таварыства далучыўся да Менскага аддзелу Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны, а ў студзені 1917 г. узначаліў яго².

Паводле паказанняў Аркадзя Смоліча следчым АДПУ (1930), гэтай «беларускай мабілізацыі» Р. Скірмунта моцна паспрыяў Максім Багдановіч, які якраз і запрасіў яго ўвайсці ў склад Таварыства³. Здаецца, гэтай інфармацыі можна давяраць, бо, як прыгадвала пазней Людвіка Сівіцкая (Зоська Верас) А. Смоліч быў блізім сябрам Максіма Багдановіча падчас знаходжання паэта ў Менску⁴. Апроч таго, М. Багдановіч у другой палове 1916 г. – пачатку 1917 г. працаваў у Губернскай харчовай камісіі ў якасці сакратара і цесна супрацоўнічаў з Раманам Скірмунтам⁵.

Далучэнне да беларускай арганізацыі было важным жыццёвым выбарам Р. Скірмунта. Аналагічныя таварыствы дапамогі ахвярам вайны адначасна з'яўляліся важнымі легальнымі асяродкамі нацыянальных рухаў. Беларускае таварыства не з'яўлялася выключэннем.

Пры ўсёй ягонаў ранейшай сімпатыі да беларускага нацыянальна-культурнага Адраджэння выбар, зроблены напярэдадні Расейскай

рэвалюцыі, быў незвычайным для прадстаўніка роду Скірмунтаў. Старонняму назіральніку даволі складана ў гэтым выбары разглядзець пэўны прагматызм буйнога прадпрымальніка і абшарніка. Усё ж такі беларускі рух меў вельмі абмежаваную сацыяльную падтрымку і быў выразным аўтсайдэрам у параўнанні з польскім і літоўскім рухамі, дзейнасцю шматлікіх габрэйскіх арганізацый і ўплывамі велікарускіх чарнасоценцаў.

Магчыма, Раман Скірмунт належаў да катэгорыі «палітыкаў-рамантыкаў». Гэтая думка, прынамсі, дапамагае зразумець прычыны ягонай пазнейшай палітычнай паразы. Праўда, беларускія дзеячы сацыялістычнай арыентацыі заўсёды бачылі ў выбары Р. Скірмунта прагматызм і хітрасць, падазравалі яго ў прапольскіх сімпатыях.

У ролі лідэра беларускага руху Р. Скірмунт апынуўся амаль адразу пасля Лютаўскай рэвалюцыі. Магчыма, менавіта ён быў адным з ініцыятараў пераўтварэння Менскага аддзелу Беларускага таварыства дапамогі ў часовы Беларускі нацыянальны камітэт, які адразу ж распачаў энергічную арганізацыйную і прапагандысцкую працу.

Дарэчы, «часовым Беларускім нацыянальным камітэтам» назвала яго ў сваіх успамінах Людвіка Сівіцкая⁶, а ва ўлётцы гэтай арганізацыі («Biełarusy») ён фігураваў пад назвай «Мінскі беларускі камітэт»⁷.

Дарэчы, з беларускіх гісторыкаў першым заявіў пра стварэнне ў Менску беларускага каардынацыйнага цэнтру Станіслаў Рудовіч. Яшчэ ў 1996 г. ён сцвярджаў, што пасля Лютаўскай рэвалюцыі Менскі аддзел Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны ператварыўся ў «Нацыянальны камітэт» і распачаў энергічную арганізацыйную і прапагандысцкую працу⁸. Менскі гісторык таксама даволі грунтоўна ахарактарызаваў першыя крокі Камітэту.

У вялікай ступені дзякуючы аўтарытэту Рамана Скірмунта сярод «вярхушкі» менскай грамадскасці і актыўнасці сяброў Камітэту, у першыя тыдні рэвалюцыі прысутнасць гэтай беларускай арганізацыі ў грамадскім жыцці горада была вельмі прыкметнай. Так, прадстаўнік «Беларускага камітэту» Павел Аляксук увайшоў у склад Камітэту грамадскай бяспекі Менску⁹.

Іншы сябра Камітэту Лявон Заяц быў сакратаром першага сходу Менскага савету рабочых дэпутатаў, на якім разглядалася квота прадстаўніцтва ў Савеце ад прадпрыемстваў, войска, партыйных і нацыянальных арганізацый. Аднак, калі 4 сакавіка на паседжанні

Беларускага камітэту ён паведаміў пра стварэнне Менскага савету і прапанаваў накіраваць у яго склад прадстаўніка беларускай арганізацыі, яго прапанову не прынялі.

Л. Заяц пазней прыгадваў тую «іранічную крытыку», якую пачуў ад прысутных. Маўляў, няма чаго «з *«нейкімі» саветамі вяртацца, калі адчыняюцца для Нацыянальнага камітэту шырокія перспектывы супрацоўніцтва з сапраўднай уладай краю...»* У выніку абралі толькі часовага дэлегата «з *мэтамі інфармацыйнымі*» і толькі дзякуючы таму, што за кантакты з Саветам выказаўся Р. Скірмунт¹⁰.

Гэтыя першыя крокі часовага Беларускага камітэту сведчылі пра імкненне ягонага кіраўніка Р. Скірмунта да паразумення і кансалідацыі з рознымі палітычнымі сіламі. Гэтае імкненне будзе відавочным на працягу ўсяго «беларускага эпизоду» палітычнай дзейнасці палескага землеўласніка.

Для беларусаў надзвычай актуальнай была праблема ўласнага адзінства, звязаная між іншым з канфесійнай падзеленасцю беларусаў. Цалкам невыпадкава першай прапагандысцкай акцыяй Беларускага камітэту стала ўжо згаданая друкаваная ўлётка «*Więstuga*», якая заклікала да яднання: «*Ніхай нас нішто не раздзеліць, хай ні будзе сваркі паміж беларусам праваслаўным і каталіком, бо ўсе мы дзеці адной Маткі – Беларусі*». Яна ж яшчэ раз сцвярджала адметнасць беларусаў ад сваіх суседзяў: «*Мы не палякі і не расейцы...*» Улётка друкавалася як польскім варыянтам лацінкі, так і кірыліцай¹¹.

Адзінства, сапраўды, магло ўмацаваць пазіцыі беларускай арганізацыі ў той палітычнай і нацыянальнай барацьбе, якая толькі распачыналася. Дарэчы, сам склад часовага Беларускага камітэту, у якім Р. Скірмунт дзейнічаў разам з такімі прыхільнікамі сацыялістычных ідэяў як Аркадзь Смоліч, Фабіян Шантыр або Усевалад Фальскі, ствараў для гэтага пэўныя магчымасці.

Вельмі важнай справай для пашырэння ўплываў быў беларускі друк. Усведамляючы гэта, Камітэт ініцыяваў збор сродкаў у фонд «вольнага беларускага друку».

6 сакавіка 1917 г. менская беларуская арганізацыя ўпершыню публічна і голасна заявіла пра сваё існаванне. Часовы Беларускі нацыянальны камітэт прыняў удзел у агульнагарадской маніфестацыі ў гонар рэвалюцыі. Сябры Камітэту прайшлі ў калоне пад сваім сцягам з надпісамі «*Witajma wolu narodu*» (лацінкай) і «*Жыве Беларусь*» (кірыліцай)¹². А праз чатыры

дні Камітэт у памяшканні былога участка паліцыі на Залатой горцы правёў ужо самастойны мітынг, на якім з прамовамі на беларускай мове выступалі П. Аляксюк, А. Смоліч, У. Фальскі і Ф. Шантыр¹³.

12 сакавіка, калі ў Менску праводзіўся «Дзень беларускага значка», адбыўся першы публічны выступ Рамана Скірмунта на беларускай мове. Паводле сведчання ксяндза Вінцэнта Гадлеўскага, Скірмунт «*добра ўладаў беларускай мовай (трохі з палескім акцэнтам: «шо, шчо»)»*.

Ён жа адзначыў аратарскія здольнасці старшыні Беларускага камітэта і прыгадваў, што выступленні Р. Скірмунта на беларускіх сходах «*выдзяляліся і зместам і формай. Яны былі заўсёды высокапатрыятычныя з беларускага пункту гледжання і часам нават проста рэвалюцыйныя, што выклікала ў прысутных буру воплескаў»*¹⁴.

Цэнтральнай падзеяй гэтага дня стаўся мітынг у кінатэатры «Гігант», на якім выступалі Р. Скірмунт, доктар філасофіі П. Масоніус, Л. Заяц, П. Аляксюк, А. Смоліч, У. Фальскі і Ф. Шантыр ды інш. Нягледзячы на разыходжанні ў палітычных поглядах, усе яны выступалі сугучна, бо іх яднала нацыянальная ідэя. «*Калі Скірмунт, успамінаў пазней Макар Краўцоў, – у кожнае слова стараўся ўлажыць праграму, дык Шантыр спяваў гімны рэвалюцыі проста за тое, што яна ўжо сталася, што яна ёсць. Абодва яны былі тады разам, за адным столікам прэзідыуму»*¹⁵. Але так будзе не заўсёды.

У прынятай аднагалосна рэвалюцыйнай мітынгавай вылучаўся галоўны лозунг беларускага нацыянальнага руху пасля Лютаўскай рэвалюцыі, менавіта – патрабаванне аўтаноміі Беларусі. «Мінскі голас» цытаваў рэвалюцыю: «*Беларусы, стоячы на глебе краёвай аўтаноміі, будуць выбіраць ва Устаноўчы сход грамадзян, што падзяляюць гэты прынцып»*¹⁶.

Можна сцвярджаць, што менавіта часовы Беларускі нацыянальны камітэт і ягоны кіраўнік Раман Скірмунт першымі выступілі публічна з лозунгам аўтаноміі Беларусі ў межах федэратыўнай і дэмакратычнай Расейскай рэспублікі.

Менавіта гэты лозунг стаў асновай дзейнасці беларускіх адраджэнцаў у 1917 г. і засведчыў пераход беларускага руху на новы этап. Праца па нацыянальна-культурнаму адраджэнню пачала сумяшчацца з актыўнай палітычнай дзейнасцю.

Актыўнасць часовага Беларускага нацыянальнага камітэту прадвызначыла тое паважлівае стаўленне да беларушчыны, якое раней не назіралася ў Менску. Так, запланаваны групай менскіх адвакатаў цыкл

папулярных лекцый пра формы выбараў ва Устаноўчы сход абяцалі чытаць на рускай, польскай, ідыш і беларускай мовах¹⁷.

Камітэт грамадскай бяспекі вырашыў адкрыць у Менску Народны дом і даверыць яго кіраўніцтва Беларускаму камітэту. У тым жа сакавіку 1917 г., калі Менскі губернскі камітэт «Земгора» вырашыў стварыць спецыяльную камісію для распрацоўкі праграмы вядзення прапаганды ў вёсцы, у яе склад былі ўключаныя прадстаўнікі Беларускага камітэту П. Аляксюк і А. Смоліч¹⁸.

Трэба прызнаць, што ў першы месяц гісторыі Расеі без Раманавых часовы Беларускі нацыянальны камітэт зрабіў надзвычай шмат для арганізацыі ўсіх наяўных беларускіх сіл, выпрацоўцы ўласнай палітычнай праграмы і прапагандзе беларускай ідэі. Гэтая ацэнка не выглядае завышанай, калі ўлічваць выразную абмежаванасць як матэрыяльных, так і чалавечых рэсурсаў Камітэту. Вялікая заслуга ў гэтым належала Р. Скірмунту, які, фактычна, быў адзіным сябрам беларускага Камітэту, што меў вопыт палітычнай дзейнасці, падтрымліваў шырокія сувязі з чыноўнай і грамадскай элітамі Менскай губ., і максімальна іх выкарыстоўваў.

Менавіта часовы Беларускі нацыянальны камітэт узяў у свае рукі арганізацыю і правядзенне з'езду беларускіх арганізацый, які павінен быў з'яднаць іх на аснове рэальнай палітычнай праграмы і стаць пэўнай дэманстрацыйнай волі і магчымасцяў кансалідаванага беларускага руху.

Неабходнасць такога з'езду абумоўлівалася не толькі пэўнымі ўнутранымі праблемамі нацыянальнага руху, але і знешнімі фактарамі. Галоўным з іх была легалізацыя нацыянальных рухаў, якія ўсё часцей выступалі з ідэяй уласнай нацыянальнай аўтаноміі ў межах федэратыўнай Расеі. Менавіта гэта стаяла за праграмай Літоўскай Нацыянальнай Рады, якая была створаная ў Петраградзе на пачатку сакавіка.

З поўным тэкстам дакумента можна
азнаёміцца ў бібліятэцы